

Molybdén

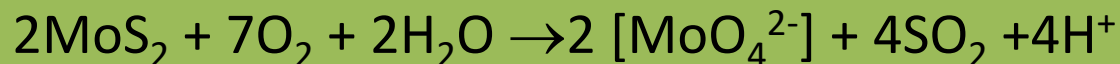
Mo [Kr] 4d⁵ 5s¹

- Je nevyhnutným prechodným kovom pre všetky formy života
- Je jediným 4d prvkom prítomným v živých organizmoch

Výskyt

V predošlých dobách bol prítomný v podobe nerozpustného molybdenitu (MoS₂)

Avšak, keď bolo na Zemi viac O₂ a H₂O, MoS₂ sa konvertoval na molybdénan (molybdate) ([MoO₄²⁻]), ktorý je dobre rozpustný vo vode. Reakcia premeny MoS₂:

- transportované pomocou proteínov, ktoré sa podobajú fosfátovým a sulfátovým **permeázám**

Molybdén

- Prvá zmienka o potrebe Mo pre organizmus bola prezentovaná v roku 1930, práve z pozorovania mikroorganizmov fixujúcich dusík
- Neskôr sa zistilo, že je potrebný pre normálny rast a zdravie živočíchov, rastlín a mikroorganizmov, pretože zohráva významnú úlohu pri reakciách v cykloch C, N, S, Se a As v biosfére
- Ľudský organizmus taktiež používa niekoľko enzýmov Mo

Molybdén

Reakcie, ktoré katalyzujú Mo enzýmy zahŕňajú
vodu, protóny a elektróny

Všeobecne Mo enzýmy katalyzujú konverziu substrátu tak, že buď pridajú kyslík na substrát alebo odoberú kyslík zo substrátu:

Molybdén

Význam Mo enzýmov

Mo enzýmy majú značný strategický význam v biosfére:

- Redukcia NO_3^- na NO_2^- = nitrát reduktázy
- Fixácia dusíka = Mo-nitrogenázy

(v rastlinách, hubách a baktériách)

- Oxidácia SO_3^{2-} na SO_4^{2-} (konečná reakcia v oxidačnej degradácii aminokyselín obsahujúcich síru – Cys, Met a ďalších zlúčenín obsahujúcich síru) = sulfit oxidáza

(v pečeni zvierat a človeka, dospelý človek vylučuje cca 1g SO_4^{2-} každý deň)

- Oxidácia xantínu na kyselinu močovú (uric acid) (konečný krok metabolizmu purínu) = xantín dehydrogenázy-oxidázy
(pečeň a obličky človeka a zvierat)

Molybdén

Význam Mo enzýmov

- Oxidácia aldehydov (RCHO) na zodpovedajúce karboxylové kyseliny ((RCOOH)) = **aldehyd oxidázy**. Ak $\text{R} = \text{CH}_3$ – ide o druhý krok premeny etanolu na kyselinu octovú, prvý krok je katalyzovaný Zn enzýmom – alkoholdehydrogenáza

(pečeň stavovcov)

- **Redukcia DMSO (dimetylsulfoxid) na DMS (dimetylsulfid) = DMSO reduktázy**,
  - sú lokalizované v periplazme a pôsobia v respiračnom reťazci, kde sa ako koncový akceptor elektrónov používa DMSO,
  - produkt redukcie DMS je prchavý a zápachajúci,
  - po jeho uniku do atmosféry jeho fotooxidácia vyvolá produkciu kyseliny metylsulfónovej ($\text{CH}_3\text{SO}_3\text{H}$), ktorej soli pôsobia ako nukleačné centrá pre tvorbu mrakov

(vybrané anaerobné baktérie)

Geochemický cyklus dusíka

Geochemický cyklus dusíka

- Geochemický cyklus dusíka možno popísať tromi procesmi:
- **Fixácia dusíka**
- **Nitrifikácia**
- **denitrifikácia**

Fixácia dusíka

- Malé množstvo N_2 môže reagovať s kyslíkom za extrémnych podmienok (výboj blesku, vysoko-teplotné spaľovanie) – to je však malé množstvo pre potreby biosféry
- Potrebný N pochádza z procesu **fixácie N_2**
- **Biologickú redukciu N_2 na NH_3 uskutočňuje skupina prokaryontov**
- Enzýmy, ktoré tento proces riadia musia pracovať za anaerobných podmienok
- Baktérie produkujú enzýmy (*in vitro*), aby rýchlo a nevratne deštruovali O_2

Fixácia dusíka

- Avšak existuje mnoho bakterií, ktoré dusík fixujú aerobne – *azotobacter*, *klebsiella*, *cyanobakterie*, *clostridia*
- Tieto organizmy majú rôzne stratégie ako zabrániť kontaktu O_2 počas redukcie N_2
- Napr. mnoho **symbióz** a spoluprác možno nájsť v prírode medzi vyššími rastlinami a dusík-fixujúcimi baktériami (*rhizobia*)
- Baktérie žijú v okolí koreňových vlásočníc, ktoré kontrolujú nízke rozpínanie O_2
- **Rastlina produkuje k baktérii redukované zlúčeniny uhlíka z fotosyntézy, kým baktéria produkuje fixovaný dusík k rastline**

Fixácia dusíka

Termodynamika procesu

- Redukčný potenciál potrebný pre biologickú fixáciu N_2 je približne -300mV
- Tento potenciál potrebujú redukčné činidlá ferredoxiny a flavíny vo svojej redukovanej forme, aby odovzdali svoje elektróny molekule N_2
- Tento redukčný potenciál je následne obnovený redukovanými organickými molekulami, ktoré vznikajú pri fotosyntéze

Fixácia dusíka

Kým proces fixácie N_2 je ľahký z termodynamického hľadiska, **kineticky je náročný**

Veľká kinetická bariéra, je spôsobená náročnosťou tvorby intermediátov (diazén alebo hydrazín) počas konverzie N_2 na NH_3

Preto musia organizmy použiť veľké množstvo energie, ktoré získavajú hydrolýzou ATP na ADP, čím sa uvoľní 8kcal.mol^{-1} energie pre túto tvorbu intermediátu

Teda redukcia N_2 spotrebuje 16 ekvivalentov ATP na jeden ekvivalent N_2 = **drahý proces**

Preto, ak majú organizmy príležitosť, používajú už fixované formy dusíka (NH_3 , NO_2^- alebo NO_3^-) radšej ako by syntetizovali zložité dusík-fixujúce systémy

Fixácia dusíka

- Biologický proces fixácie dusíka je závislý na dvoch proteínových systémoch s Mo a Fe iónmi kovov = **enzýmy nitrogenázy**
- **MoFeco** (MoFe kofaktor) je počas tohto procesu kľúčový avšak v prípade nedostatku Mo sa používajú aj FeV kofaktory (FeVco)

Fixácia dusíka

- V súčasnosti poznáme štyri geneticky odlišné nitrogenázy, tri z nich sú relatívne podobné
- Tieto tri tvoria „klasickú“ skupinu nitrogenáz:
  - Mo-nitrogenáza
  - V- nitrogenázy
  - Fe-only nitrogenázy

Obsahujú rôzne heteroatómy, avšak sú si tak podobné, že je zrejmý ich spoločný pôvod

Štvrtá skupina je odlišná – iný evolučný proces, neskôr

Fixácia dusíka

- Ktorá z nitrogenáz je preferovaná závisí od dostupnosti iónu kovu
  - ak je dostupný Mo = produkcia Mo-nitrogenázy je preferovaná,
  - ak V = produkcia V-nitrogenázy
  - ak sú nedostupné Mo aj V = začína produkcia Fe-only nitrogenázy

Najaktívnejšia je Mo- potom V- a až potom Fe-only nitrogenáza

Fe-only nitrogenáza počas procesu produkuje veľa H_2 a málo NH_3

Fixácia dusíka

Mo-nitrogenáza

- prvý metaloproteín v Mo-nitrogenáze (MoFe-proteín) sa nazýva aj dinitrogenáza
- druhý metaloproteín v Mo-nitrogenáze (Fe-proteín) sa niekedy nazýva aj dinitrogenáza reduktáza
- Triviálne názvy sú odvodené od toho aké ióny kovov obsahujú

Fixácia dusíka

Fe proteín je homodimér

- Obsahuje dve MgATP väzbové miesta a jednoduchý 4Fe-4S klaster premostujúci dve subjednotky

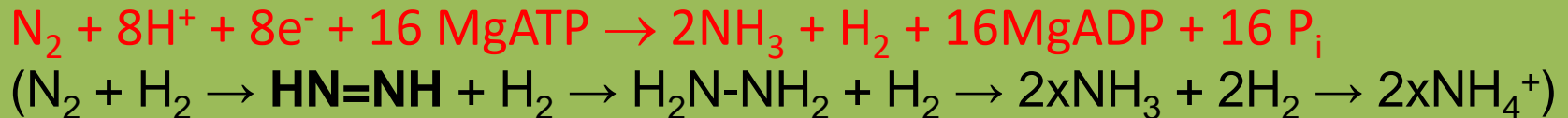
MoFe proteín je $\alpha_2\beta_2$ heterotetramér

- Obsahuje dva páry dvoch rôznych metaloklastrov (tzv. P-klastre) a FeMo kofaktor (tzv. FeMoco, M-centrum)

Fixácia dusíka-katalýza

Mo-nitrogenáza katalyzuje biologickú fixáciu dusíka, ktorá sa všeobecne popisuje rovnicou:

Okrem N_2 a H^+ substrátov, nitrogenáza katalyzuje redukciu mnohých ďalších malých substrátov, ktoré majú tie isté podmienky pre redukciu ako dusík, (konkrétne zásoba z MgATP) nízky redukčný potenciál a anaerobné prostredie

Pozn.

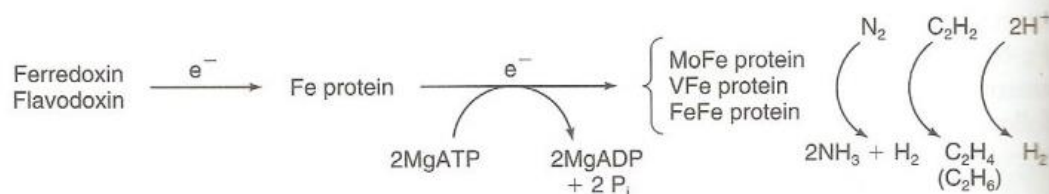
In vivo – nitrogenáza používa ako redukčné činidlá pre Fe proteín buď ferredoxín alebo flavodoxín

In vitro – možno použiť umelé redukčné činidlá, často sa používa ditioničitan sodný ($\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_4$)

Fixácia dusíka

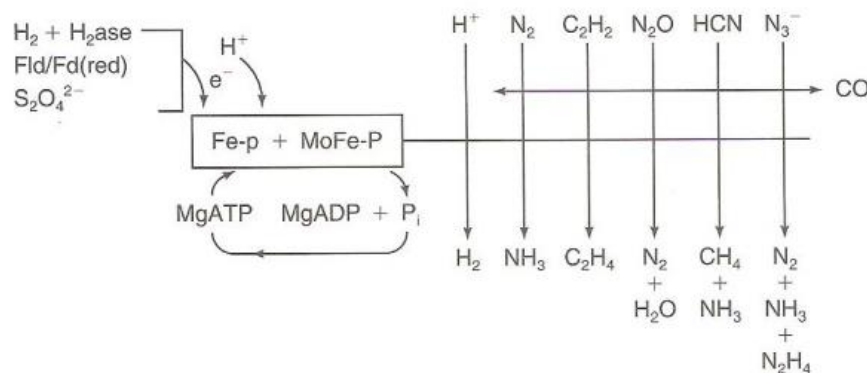
Fig. XII.3.1.

A general electron-transfer pathway through the nitrogenases. (Inorganic phosphate = P_i .)

Fig. XII.3.2.

Electron donors, substrates, and their products for wild-type Mo-nitrogenase catalysis. Carbon monoxide is a potent reversible inhibitor of all nitrogenase-catalyzed substrate reductions except for that of protons to H_2 . The Fe protein is represented by Fe-p, MoFe-p is the MoFe protein, H_2ase is hydrogenase, Fld is flavodoxin, and Fd is ferredoxin.

Fixácia dusíka

Mechanizmus pôsobenia Nitrogenázy

- Počas katalýzy *in vitro* Fe-proteín uvoľňuje elektróny (jeden v danom čase) k MoFe proteínu v procese, ktorý je spojený s viazaním MgATP a jej súčasnou hydrolýzou v procesoch jej pripojenie a disociácie do a z proteínového komplexu zabezpečujúceho prenos elektrónov

Fixácia dusíka

Úloha MgATP počas katalýzy

Celková redukcia N_2 na dve molekuly NH_3 je termodynamicky výhodná, preto MgATP nie je termodynamicky potrebná

Z toho vyplýva, že má úlohu počas kinetického riadenia reakcie

Teda MgATP hydrolýza riadi prenos elektrónu pre redukciu substrátu a zabezpečuje, aby nedochádzalo k vratnej reakcii prenosu elektrónov na Fe-proteín

Fixácia dusíka

V-nitrogenáza a Fe-only nitrogenáza

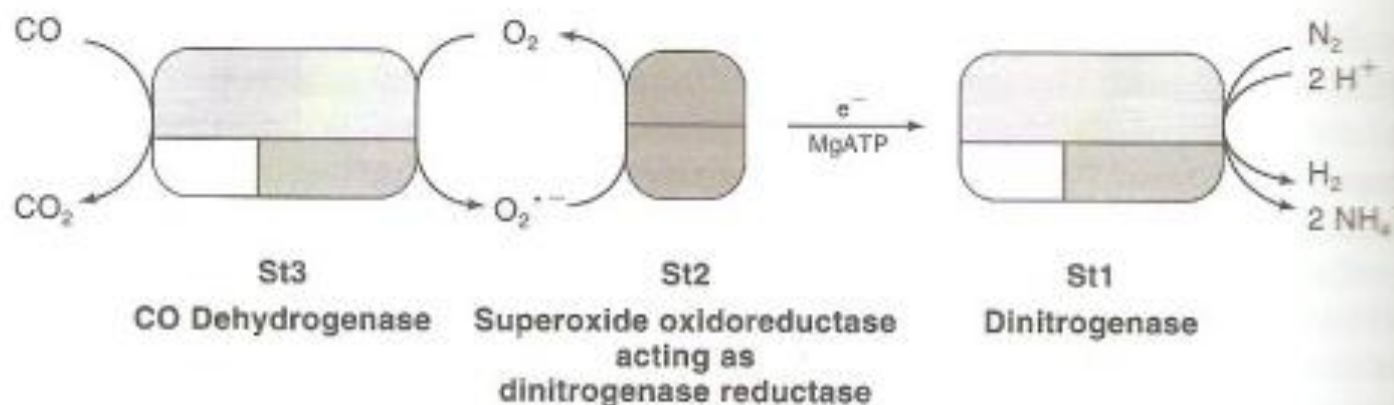
- Nazývané aj alternatívne nitrogenázy
- Každá má svoj vlastný Fe-proteín ako jednu zložku
- A tiež VFe-proteín alebo FeFe proteín ako druhú zložku, pričom v týchto zložkách bol nahradený Mo iónom V alebo Fe

Fixácia dusíka

Streptomyces thermoautotrophicus Nitrogenáza

- Štvrtý typ nitrogenázy, nedávno objavený
- Tiež obsahuje **dve** proteínové zložky, väčšiu, ktorá obsahuje **Mo, Fe a sulfid** a je podobná Mo-nitrogenáze
- Avšak neobsahuje Fe-proteín zložku, ale **Mn-superoxiddizmutázu**, ktorá oxiduje O_2^- na O_2 a prenáša elektrón na MoFeS- proteín
- Tento proteín dodáva miesto, v ktorom je N_2 redukovaný na dve molekuly NH_3 sprevádzané vývojom jednej molekuly H_2
- Ukazuje sa, že táto osem-elektrónová reakcia potrebuje hydrolýzu menšieho množstva MgATP na jednu N_2 molekulu ako klasická Mo-nitrogenáza

Fixácia dusíka

Fig. XII.3.4.

The N₂-fixation system of *S. thermoautotrophicus*.²⁴ Dioxygen is reduced to superoxide (O₂^{•-}) by electrons released from the oxidation of CO as catalyzed by the MoFeS-containing CO dehydrogenase (St3). Superoxide is subsequently reoxidized to O₂ by a Mn-containing superoxide oxidoreductase (St2) that then delivers the electrons to the MoFeS- and pterin-dithiolene-containing dinitrogenase (St1), where N₂ (or H⁺, but not C₂H₂) is reduced.

Fixácia N₂ pomocou štvrtého typu nitrogenázy

Fixácia dusíka

Rozdiely medzi klasickými nitrogenázami a 4. nitrogenázami

- na rozdiel od klasickej Mo-nitrogenázy, elektrón-donorom je Mo-obsahujúca CO dehydrogenáza, ktorá je spojená s oxidáciou CO počas súčasnej redukcie O_2 na O_2^-
- N_2 redukujúci MoFeS-proteín je $\alpha\beta\gamma$ heterotrimér, úplne odlišný od $\alpha_2\beta_2$ zloženia v „klasickej“ Mo-nitrogenáze
- Má aj niekoľko ďalších jedinečností:
  - je kompletne necitlivý na prítomnosť O_2 , CO, H_2 , ktoré sú potenciálnymi inhibítormi fixácie dusíka v klasických systémoch
  - nekatalyzujú redukciu acetylénu na etylén
  - ďalšie sa v súčasnosti sledujú

Nitrifikácia

Biologická nitrifikácia

- Je séria oxidačných reakcií, ktoré mikroorganizmy používajú na konverziu amoniaku (NH_3) na dusitany (nitrity NO_2^-) (priebeha v dvoch základných krokoch) a konverziu dusitanov na dusičnany (nitráty NO_3^-)
- Kým pri fixácii N_2 (teda jeho redukcii z oxidačného stavu 0 na -3) nitrogenázy museli akumulovať viac ako 8 elektrónov na redukcii každej molekuly N_2 , proces opačný, nitrifikácia, musí pokryť väčší rozsah oxidačných stavov na konverziu NH_3 na NO_3^-

Nitrifikácia

- Opäť príroda vyvinula systém enzýmov, ktoré zabezpečujú tento viacelektrónový transport, avšak na rozdiel od **fixácie N_2** , pri ktorej sa používa **jeden enzýmový systém**, **nitrifikácia** používa **tri rôzne enzýmové systémy**
- Nitrifikačný proces sa uskutočňuje u autotrofných a heterotrofných organizmov odlišne

Nitrifikácia

Enzýmy nitrifikácie u autotrofných organizmov

- Nitrifikácia sa uskutočňuje v troch krokoch
- Žiadna baktéria nie je známa, ktorá by katalyzovala všetky kroky spolu
- Baktérie, ktoré katalyzujú oxidáciu NH_3 a majú v začiatku mena *Nitroso* ako napr. *Nitrosomonas*, obsahujú enzýmy
  - amoniak monooxygenáza (AMO)
  - hydroxylamin oxidoreduktáza (HAO)

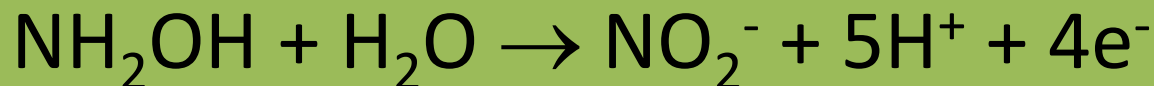
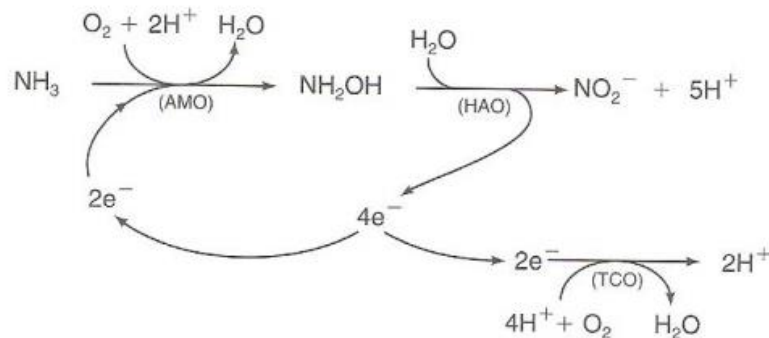
ktoré katalyzujú 1. a 2. krok procesu nitrifikácie

Nitrifikácia

- Schéma oxidácie NH_3 na NO_2^-

Fig. XII.3.11.

A general scheme for the oxidation of ammonia to nitrite by the enzymes, AMO and HAO, as it occurs in autotrophic organisms, showing the partitioning of the resulting electrons between the terminal cytochrome oxidase (TCO; for energy generation) and further ammonia oxidation.

Nitrifikácia

štruktúra

Amoniak monooxygenáza (AMO)

- Je to membránový enzým, v aktívnej forme ešte nebol izolovaný, informácie o funkcii tohto enzýmu pochádzajú zo štúdií neporušených buniek

AMO katalyzuje oxidáciu širokého rozsahu nepolárnych substrátov, podobne ako cytochrom P450 (napr. CH_4)

AMO obsahuje tri Cu ióny a jeden (aj viac) Fe ión

Nitrifikácia

Hydroxylamín oxidoreduktáza (HAO)

- Nie je membránový enzým, ale vodou rozpustný a bol nájdený v periplazmatickom priestore medzi vnútornou a vonkajšou membránou buniek

Čistý HAO je trimérna molekula kde každá z jej subjednotiek obsahuje osem kovalentne viazaných hémov typu c

Nitrifikácia

Nitrifikácia pomocou heterotrofných organizmov

organizmy (huby, aktinomycéty aj baktérie) používajú enzýmy na nitrifikáciu, ale častejšie používajú organický zdroj N (amíny) ako anorganický NH_3

Tieto enzýmy môžu byť rozdielne od enzýmov autotrofov

- v jednom prípade je AMO podobný (izolovaný z *Thiosphaera pantotropha*) – obsahuje Cu ióny

Naopak HAO z *T. pantotropha* nie je podobný HAO z autotrofov – sú to enzýmy s nižšou molekulovou hmotnosťou a neobsahujú hémy, ale nehémové ióny železa

Nitrifikácia

Konečná tvorba NO_2^- prechádza cez tvorbu medziproduktu NOH , pričom v tomto prípade tento medziprodukt reaguje s O_2 a nie s H_2O ako je to v prípade autotrofov:

Nitrifikácia

- **Tretí krok** (konverzia NO_2^- na NO_3^-) sa uskutočňuje cez NO_2^- oxidujúce baktérie (s názvom *Nitro* ako napr. *Nitrobacter*)
- Používajú **nitrit oxidoreduktázu** (**NIO**), ktorá katalyzuje reakciu:

Denitrifikácia

- Je anaerobná spotreba častíc obsahujúcich oxidy dusíka (NO_3^- , NO_2^- , NO a N_2O) pomocou baktérií
- Konečným produktom je N_2
- Počas denitrifikácie sa uvoľňuje veľa N_2O , čo je významný skleníkový plyn narúšajúci ozónovú vrstvu
- Denitrifikácia má aj komerčný vplyv:
  - môže spôsobiť stratu značného množstva dusíkatých hnojív
  - denitrifikátory majú perspektívu pri spracovaní odpadov a odpadovej vody

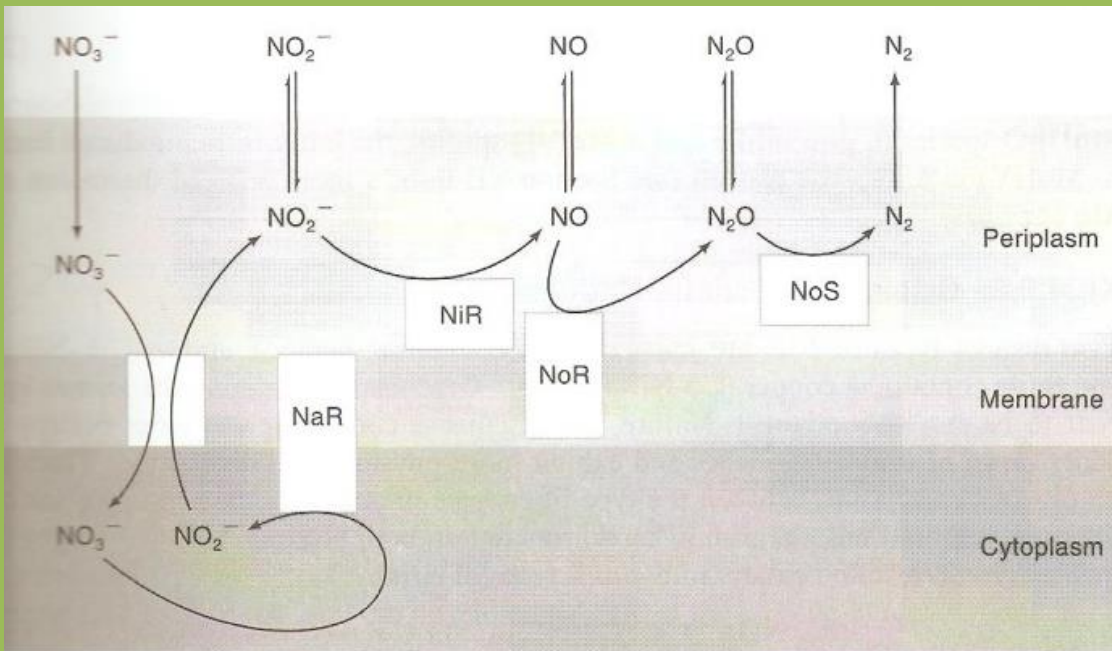
Denitrifikácia

Enzýmy denitrifikácie

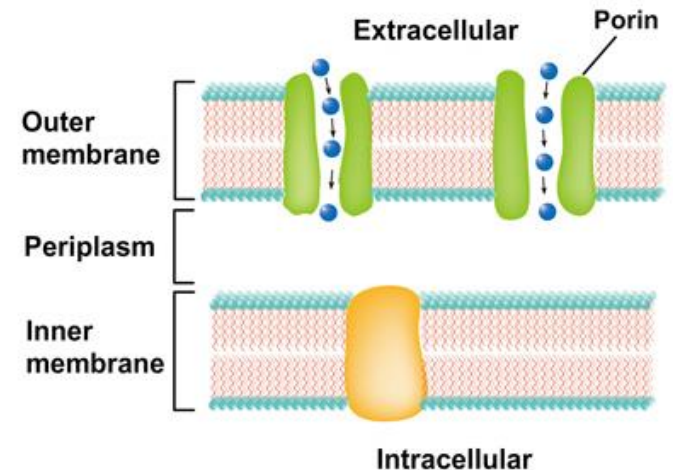
- Nitrát reduktáza (NaR)
- Nitrit reduktáza (NiR)
- Nitric oxide reduktáza (NoR)
- Nitrous oxide reduktáza (NoS)

Denitrifikácia

- Umiestnenie enzýmov denitrifikácie v Gram-negatívnych baktériách

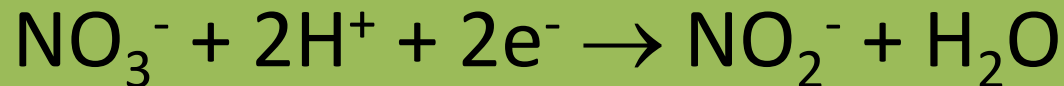

Double membrane of Gram-negative bacteria

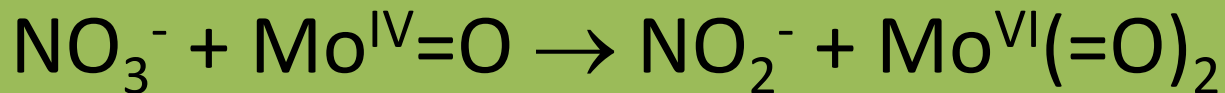

Denitrifikácia

NaR katalyzuje reakciu:

Kľúčovým krokom je odstránenie atómu kyslíka z nitrátu pomocou tvorby častice $\text{Mo}^{\text{IV}}=\text{O}$

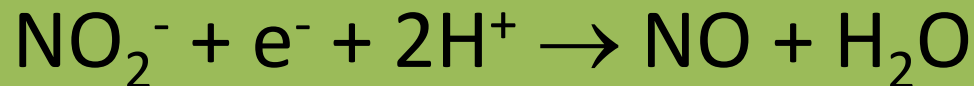
Denitrifikácia

Nitrit reduktáza (NiR)

Sú známe dva typy:

- Obsahujúce hémy *c* a *d*₁ (*cd*₁-NiR)
- Obsahujúce Cu (Cu-NiR)

Oba typy katalyzujú reakciu:

Denitrifikácia

cd_1 NiR

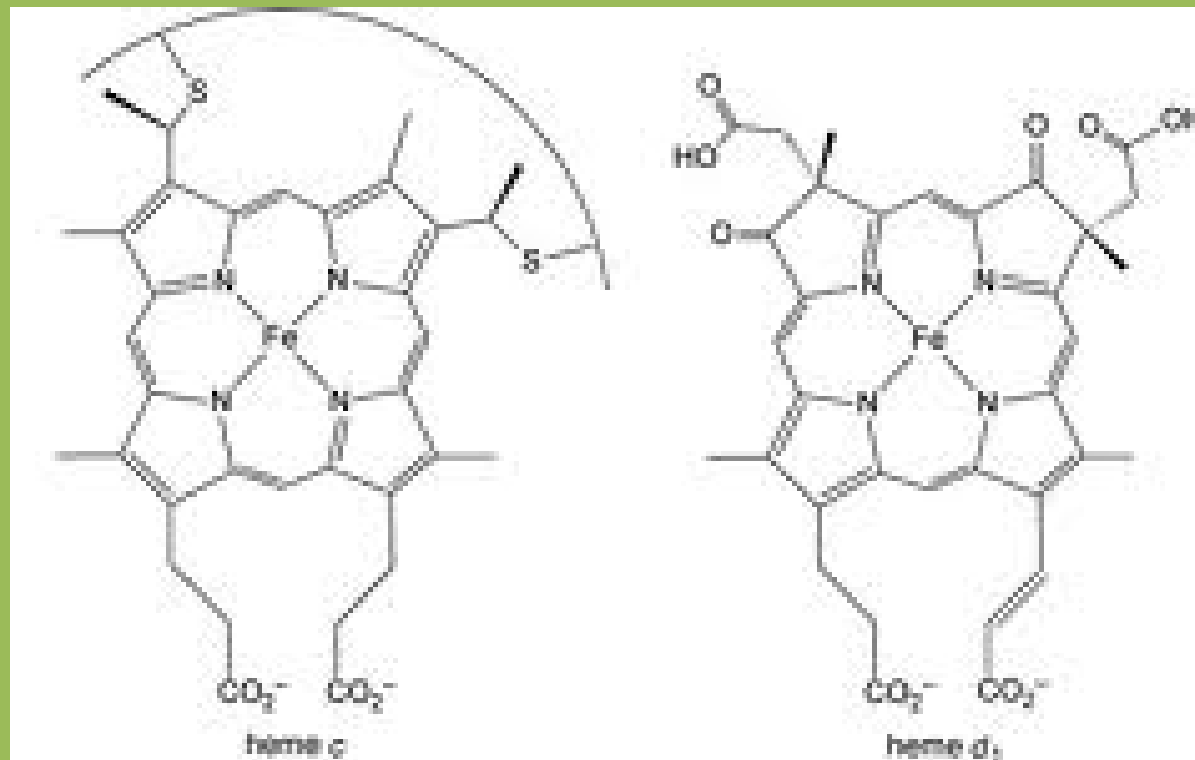
Štruktúrna analýza potvrdila, že **hém cd_1 NiR** je enzým obsahujúci jednoduchý polypeptid s aspoň 559 aminokyselinami, ktoré sú zoradené do dvoch domén:

menšej (1-134 zvyškov AK), ktorá obsahuje kovalentne viazaný **hém c**

väčšej (135-567 zvyškov AK), ktorá obsahuje **hém d_1**

Toto usporiadanie podporuje myšlienku separátneho elektrón-transportu (na hém c) a separátneho substrát – viazania (na hém d_1)

Denitrifikácia

Denitrifikácia

Cu NiRázy

- tvoria 1/3 denitrifikátorov izolovaných z pôdy
- Kryštálová štruktúra CuNiR z *Achromobacter cycloclastes* ukazuje, že ide o trimérny enzým s iónmi Cu lokalizovanými medzi subjednotkami (posledné štúdie dokazujú, že nie všetky CuNiR sú iba triméry)
- Sú podobné cd_1 enzýmom, tým že obsahujú dva typy kovových centier

Denitrifikácia

- **Cu centrum Typu 1**– je neobvyklý zelený variant tzv. skupiny modrých proteínov plastocyanínov alebo azurínov (koordinačné okolie = metionín tioester, cysteín tiolát, dva histidíny)
- **Cu centrum Typu 2**– nepatrí do skupiny modrých proteínov, má iné koordinačné okolie = tri histidínové zvyšky a vodu

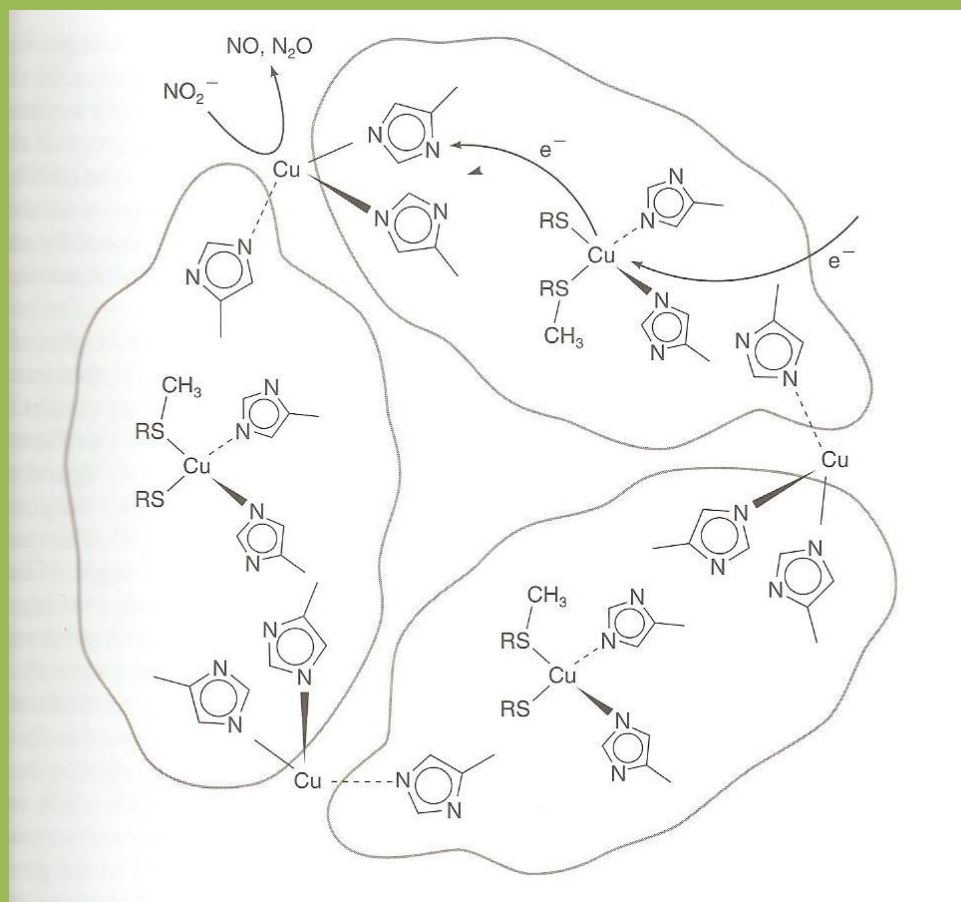
Dva atómy Cu sú spojené jedným histidínom a cysteínom, čím sa medzi iónmi Cu vytvára vzdialenosť 12,5 Å

Denitrifikácia

- Kryštalografické a spektroskopické štúdie potvrdzujú, že substrát NO_2^- sa viaže na centrum Typu 2, kde je redukovaný, podobne ako v prípade d_1 hému
- Centrum Typu 1 pravdepodobne slúži ako centrum transportu elektrónov, podobne ako v prípade hému c

Denitrifikácia

Schematické zobrazenie dvoch centier v trimérnom enzýme Cu-NiR

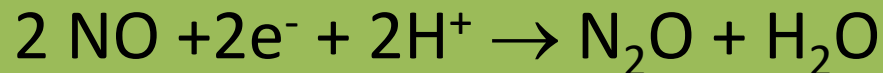

Denitrifikácia

Nitric oxide reduktáza (NoR) (NO reduktáza)

- Je enzým, ktorý sa ťažko izoluje = nemožné vyriešiť jeho štruktúru
- Použitím porovnávania rôznych separačných techník sa zistilo, že všetky NoR sú heterodiméry so subjednotkami obsahujúcimi hémy *b* a *c*
- Navyše sa zistilo, že obsahujú aj nemalé množstvo nehémového železa

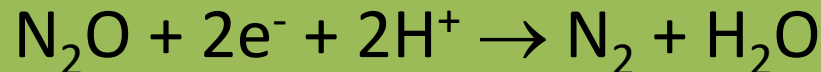
Enzým katalyzuje redukčnú dimerizáciu NO na N₂O podľa reakcie:

Denitrifikácia

Nitrous oxide reductáza NoS (N₂O reductáza)

- Konečným procesom denitrifikácie je redukcia N₂O na N₂ podľa reakcie:

- Reakcia je katalyzovaná rozpustným enzýmom NoS, ktorý bol izolovaný ako homodimér so subjednotkami, ktoré obsahujú viac ako štyri aktívne miesta (4 atómy Cu) na jednu subjednotku
- Po izolácii je typicky ružový (závisí od spôsobu izolácie), modrý je iba ak sa uskutoční reverzibilná redukcia s ditioničitanom sodným, čím sa stáva enzým inaktívny

Denitrifikácia

- Spetroskopicky bolo zistené, že obsahuje jednotku $\text{Cu}^{\text{I}}\text{-Cu}^{\text{II}}$, kde sú tieto dva ióny premostené tiolátovou skupinou, pričom táto jednotka je podobná dvojjadrovému Cu_A centru nájdenému v cytochróm c oxidáze
- Na základe tejto podobnosti sa predpokladá, že N_2O je viazaný na Cu^{II} a prostredníctvom prenosu elektrónov z Cu^{I} je redukovaný
- Kompletný mechanizmus však nie je známy